

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук та соціальних технологій
Кафедра соціології

Кваліфікаційна робота
освітній ступінь — бакалавр

на тему: **«НАВЧАННЯ ТА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ СТУДЕНТІВ
НАУКМА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»**

Виконав: студент 4-го року навчання
Спеціальності 054 Соціологія
Чабан Михайло Анатолійович

Наукова керівниця: Оксамитна С. М.,
докторка соціологічних наук, професорка

Рецензентка: Бондар В. С.,
кандидатка соціологічних наук,
доцентка кафедри соціології НаУКМА

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

Секретар ЕК: _____

« ____ » _____ 2023 р.

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАВЧАННЯ ТА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ СТУДЕНТСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	6
1.1. Концептуалізація поняття «воєнний стан»	Error! Bookmark not defined.
1.2. Навчання в умовах воєнного стану	Error! Bookmark not defined.
1.3. Теоретичні підходи до вивчення працевлаштування	13
1.4. Працевлаштування в умовах воєнного стану	19
1.5. Міжнародний досвід навчання та працевлаштування в умовах воєнного стану.....	23
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ТА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ СТУДЕНТІВ НАУКМА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	31
2.1. Методологічні засади дослідження	31
2.2. Навчання студентів НаУКМА в умовах воєнного стану	34
2.3. Працевлаштування студентів НаУКМА в умовах воєнного стану	42
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54
ДОДАТОК А Анкета онлайн-опитування студентів НаУКМА щодо навчання та працевлаштування в умовах воєнного стану	60

ВСТУП

Інститути освіти та праці України вкотре перебувають у кризовій ситуації, внаслідок початку повномасштабної війни 24 лютого 2022 року. Не встигло суспільство адаптуватися до умов пандемії Covid-19, як було введено воєнний стан, що зіштовхнуло країну та суспільство з новими та ще більшими викликами.

Після повномасштабного вторгнення ситуація на споживчому ринку та ринку праці зазнала значних негативних змін. Згідно з даними Державної служби статистики України, індекс інфляції станом на жовтень 2022 року (до грудня попереднього року) становить 124,8% (Державна служба статистики України, 2022). Водночас, дослідження Gradus Research Company демонструє, що 75% опитаних декларують зменшення свого доходу від початку повномасштабного вторгнення. Серед представників вікової групи від 45 до 54 років відповідний показник становить 81% (Gradus Research Company, 2022). Вищезазначені дані свідчать про складну та нестабільну економічну ситуацію в країні, особливо для дорослого населення. Батькам студентів стало значно складніше фінансово підтримувати своїх дітей у зв'язку зі зниженням доходів. Як наслідок — зростає необхідність у фінансовій самостійності серед студентства.

Оскільки основна зайнятість студентів – навчання, доцільно припустити, що у більшості з них досвід роботи відсутній або невеликий. За таких обставин знайти роботу доволі складно. Українське незалежне інформаційне агентство новин (далі УНІАН) з посиланням на дослідження кадрового порталу ggc.ua повідомляє, що до 24 лютого 2022 року на одне вакантне місце без досвіду роботи претендувало 5-8 осіб; в квітні 2022 року — 14-15 осіб; в серпні — вдвічі більше ніж у квітні, 28 осіб (ggc.ua, 2022, як цит. в УНІАН, 2022).

Війна впливає на всі сфери життєдіяльності, зокрема на особистісному рівні – на психологічний стан. Суспільне мовлення України (далі Суспільне), з посиланням на дослідження науковців із медичної школи в Єрусалимі,

повідомляє, що «під час війни реакція психіки людей буває різною: від помірною і тимчасового стресу, до важких психологічних травм» (Shalev et al., 1998, як цит. в Суспільне мовлення України, 2022). Однак існують шляхи, які можуть допомогти людям підтримувати себе у такій нестабільній ситуації. Один із них – робота. Відповідно до опитування «Вісімнадцяте загальнонаціональне опитування: Психологічні маркери війни», проведеного групою «Рейтинг»: «Наявність роботи позитивно впливає на життєстійкість: ті, хто працює ... почувуються краще, ніж ті, хто не працюють, бо робота (зайнятість, колектив) закривають базову потребу у безпеці та приналежності до спільноти» (Соціологічна група «Рейтинг», 2022).

Війна — загроза стабільному функціонуванню інституцій і суспільства, тому актуально з'ясувати, у яких умовах перебувають освіта та праця, а також те, як студентство адаптується до цих особливих обставин.

Об'єктом дослідження виступають процеси навчання і працевлаштування студентів НаУКМА 1-6 років навчання в умовах воєнного стану.

Предметом дослідження є особливості навчання та працевлаштування студентів НаУКМА в умовах воєнного стану, зокрема умови та якість навчання, мотивація, перешкоди тощо, за самооцінкою студентів. Дана кваліфікаційна робота має на *меті* виявити та охарактеризувати особливості навчання та працевлаштування студентів НаУКМА в умовах воєнного стану.

Завдання роботи передбачають:

1. Систематизувати особливості навчання та працевлаштування в умовах воєнного стану;
2. Встановити мотиви працевлаштування студентства в умовах воєнного стану;
3. Опрацювати міжнародний досвід навчання та працевлаштування студентства в умовах воєнного стану;

4. Визначити особливості умов навчання, працевлаштування та особливостей їх поєднання студентством в умовах воєнного стану;
5. З'ясувати основні мотиви працевлаштування студентства НаУКМА в умовах воєнного стану;
6. Виявити відмінності в оцінках студентами впливу навчання та працевлаштування на їх психологічний стан на початку повномасштабної війни та на момент проведення дослідження.

Теоретичні засади дослідження визначалися на основі законодавчих документів, праць вітчизняних та зарубіжних науковців, що стосуються навчання та працевлаштування в умовах війни, вивчення працевлаштування, мотивів працевлаштування студентства, а також міжнародного досвіду навчання та працевлаштування студентства в умовах війни.

Емпірична база роботи — дані онлайн-опитування (Google Forms) зі 166 студентами 1-6 років навчання НаУКМА, які поєднують навчання з роботою або мали такий досвід у минулому. Даний метод дозволяє опитати достатню кількість респондентів для отримання інформації щодо особливостей навчання та працевлаштування студентів НаУКМА в умовах воєнного стану.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАВЧАННЯ ТА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ СТУДЕНТСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1.1. Навчання в умовах воєнного стану

Воєнний стан у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» визначається як «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» (Закон України «Про правовий режим воєнного стану», 2015). У даній роботі навчання та працевлаштування в умовах воєнного стану передбачає період з 24 лютого 2022 року.

Незважаючи на воєнний стан, інститут освіти має продовжувати виконувати свої функції, а Міністерство освіти і науки (далі МОН) залишатися головним органом її контролю: «МОН залишається головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує розроблення й проведення державної політики в сферах освіти та науки, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, трансферу (передання) технологій, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики в сфері здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю закладів освіти, підприємств, установ і організацій, які надають освітні послуги або провадять іншу діяльність, пов'язану з наданням таких послуг, незалежно від їх підпорядкування й форми

власності. Тому на період дії воєнного стану МОН у нових умовах продовжує реалізовувати державну політику в сфері освіти, забезпечує доступність та неперервність освітнього процесу» (МОН та ІОА, 2022, ст. 15).

Такі кризові ситуації як війна вносять певні зміни у функціонування соціальних інститутів, зокрема освіти. Отже, існують певні особливості освітнього процесу та освітніх можливостей в умовах воєнного стану, які доцільно розділити на організаційні та економічні.

Першою організаційною особливістю освітнього процесу виступає адаптація організації роботи закладів освіти. Наприклад, невдовзі від початку повномасштабного вторгнення рф 24.02.22, МОН випустила ряд рекомендацій щодо організації роботи освітніх закладів (2022, ст. 17):

- тимчасове призупинення освітнього процесу (виконання працівниками закладів освіти заходів і завдань, визначених військово-цивільною адміністрацією);
- організація освітнього процесу за дистанційною формою навчання (за погодженням із військово-цивільною адміністрацією);
- застосування змішаної форми навчання.

У дослідженні Державної служби якості освіти України за підтримки ініціативи «Збереження доступу до шкільної освіти» автори виділяють три моделі роботи закладів освіти в умовах війни (2023, ст. 4):

1. очне навчання — передбачає організацію освітнього процесу, за якої учні/учениці особисто присутні в закладі освіти під час навчальних занять;
2. дистанційне навчання — організація освітнього процесу (за дистанційною формою здобуття освіти або шляхом використання технологій дистанційного навчання в різних формах здобуття освіти) в умовах віддаленості один від одного його учасників та їх як правило

опосередкованої взаємодії в освітньому середовищі, яке функціонує на базі сучасних освітніх, інформаційно-комунікаційних (цифрових) технологій;

3. змішане навчання — освітня технологія, що передбачає поєднання навчання учнів/ учениць у супроводі вчителя та самостійне, із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій. У цьому дослідженні розуміється як поєднання очного та дистанційного навчання.

У свою чергу, дистанційне навчання включає в себе два режими: синхронний та асинхронний. Синхронний режим передбачає взаємодію між суб'єктами дистанційного навчання, під час якої учасники одночасно спілкуються за допомогою засобів аудіо-, відеоконференцію, натомість асинхронний — взаємодію між суб'єктами дистанційного навчання, за якої учасники взаємодіють між собою із затримкою в часі, застосовуючи при цьому інтерактивні освітні платформи, електронну пошту, форуми, соціальні мережі тощо (Osvita.ua, 2021). Відповідно до умов навчального процесу, також може бути впроваджено змішаний режим: присутній як синхронний, так і асинхронний.

Хоч дистанційний формат навчання дає можливість безпечно отримувати освіту, проте, водночас не може залишатися пріоритетним в умовах війни, на думку деяких освітян, адже він не надає таку якість освіти, як очне: «Закладам вищої освіти потрібно готуватися до повернення до офлайн навчання, це питання зараз всюди обговорюється...Онлайн не повинен залишитися з нами назавжди» (Олег Шаров, Генеральний директор директорату фахової передвищої, вищої освіти Міністерства освіти і науки України), «У мене є сумніви, чи онлайн освіта є настільки якісною, як би нам хотілося» (Василь Карпуша, ректор Сумського державного університету) (Cedos, 2022).

За даними інтерактивної мапи зруйнованих і пошкоджених закладів освіти, розробленої МОН, з 2014 року в Україні було пошкоджено 276 закладів освіти (з них близько 56 — ЗВО), а зруйновано — 3 223 (приблизно 10 ЗВО) (Освіта під загрозою, 2023). Через військові дії, навчальні заклади можуть вжити певні заходи для забезпечення безпеки студентів, викладачів та співробітників. Отже, другою організаційною особливістю можна назвати створення безпечних умов для працівників і студентів закладу освіти. Наприклад, після початку антитерористичної операції (АТО), Донецький національний університет мігрував до Вінниці, а в 2015, Кабінет Міністрів України видав перелік ЗВО, які мали бути переміщені з зони бойових дій у безпечні місця (Кабінет Міністрів України, 2015). Під час повномасштабної війни в Україні, кількість переміщених ЗВО збільшилася: Луганський медичний університет (Рубіжне – Рівне), Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля (Северодонецьк – Кам’янець-Подільський) та інші (Cedos, 2022). Інше питання безпеки ЗВО стосується даних, архівів, які також мають бути збережені та захищені від ворога. Ректор Херсонського державного університету зазначав про складність процесу перенесення та збереження даних: «Ми мали зробити так, щоб окупанти не отримали доступ до наших даних. Процеси перенесення запускалися в складних умовах. Відділ цифрової інфраструктури працював цілодобово, нам допомагали студенти та волонтери з місцевих ІТ-компаній. Був період, коли виникали проблеми з інтернетом: окупанти його глушили. Ми не могли допустити жодного збою, тож вимушені були працювати вночі. Десь 20 діб команда відділу цілодобово перебувала в університеті» (Гвара медіа, 2022).

Умови, за яких студенти не можуть продовжувати навчання через бойові дії, потребують впровадження певного механізму продовження та завершення навчання, а саме — адаптацію академічної мобільності до воєнних умов. До прикладу, навесні 2022 року в Україні було внесено ряд змін щодо врегулювання питань академічної мобільності, які передбачають можливість продовження

здобуття освіти студентам, які вимушено змінили місце проживання або перебувають за кордоном: «Імплементация зазначеної процедури в умовах воєнного стану дасть змогу гарантувати право на безпечну освіту студентів, які вимушено покинули місце свого постійного перебування або Україну, в більш безпечних регіонах України або за кордоном, сприяти їхньому поверненню в Україну після завершення або припинення воєнного стану, адже офіційно дозволить зарахувати результати такого навчання після повернення до свого закладу постійного місця навчання. Також реалізація процедури гарантуватиме право на безпечні умови праці наукових та науково-педагогічних працівників, що підтримає інтелектуальний потенціал України, оскільки забезпечить збереження посади за основним місцем роботи до двох років» (МОН, 2022). Для забезпечення можливості продовжувати здобувати вищу освіту, також можуть запроваджуватися пільги для певних категорій студентів. Наприклад, у 2022 році в Україні затвердили порядок переведення на навчання за державні кошти студентів ЗВО, які вступили на навчання до 2021 року і належать до таких категорій: діти загиблих захисників України (до 23 років), учасники бойових дій та особи з інвалідністю, діти учасників бойових дій (до 23 років) та жителі особливо небезпечних територій (МОН, 2022). Щодо зовнішньої академічної мобільності, то спостерігається активне залучення міжнародних програм для студентів: «Зараз зросла зацікавленість наших європейських партнерів у співпраці з Україною. Відкриваються нові можливості по різноманітних програмах ЮНЕСКО, Erasmus, Єврокомісії, Британської ради. Не тільки партнери європейські [зацікавлені] ... зацікавленість і підтримка були ... з дуже багатьох країн» (Бахрушин, 2022, 04:45 – 05:44).

Четвертою організаційною особливістю є зміна у процедурі вступної кампанії для здобуття вищої освіти через обмеження воєнного стану (у першу чергу — безпека абітурієнтів). Так, у вступній кампанії 2022 року Верховна Рада України (ВРУ) ухвалила рішення про заміну проведення Зовнішнього

Незалежного Оцінювання (ЗНО) на національний мультипредметний тест (НМТ): «Верховна Рада України підтримала законопроект про одноразову зміну алгоритмів вступу до університетів. Ухвалено рішення, що у 2022 р. буде проведено національний мультипредметний тест (НМТ) для здобуття вищої освіти: для вступу на бакалаврат потрібні результати тесту, мотиваційний лист і заява. Подання документів та підтвердження місця навчання здійснюються через Інтернет. Вступна кампанія 2022 р. уявляється максимально безпечною та цифровізованою, а вступні випробування — прозорими та в рівному доступі» (МОН та ІОА, 2022, ст. 352). Однак, варто зазначити, що незважаючи на певні складнощі та недоліки, спричинені воєнним станом, за результатами дослідження Державної служби якості освіти України, організація та проведення вступної кампанії у 2022 році відбулася на належному рівні (Державна служба якості освіти України, 2022, ст. 9).

Хоча викладачі ЗВО не підлягають загальній мобілізації під час воєнного стану (ВРУ, 2022), проте за власним бажанням вони можуть залучитися до військових дій, при цьому продовжувати займатися освітою дистанційно. В українському медіа можна зустріти такі приклади: Федір Шандор, борець 101-ї Закарпатської бригади ТрО і завідувач кафедри соціології та соціальної роботи Ужгородського національного університету, який у фронтових умовах продовжує викладати (BBC News Україна, 2022), Міністр освіти України Оксен Лісовий — військовий 95-ї окремої десантно-штурмової бригади, який дистанційно виконував обов'язки директора Малої академії наук (Бугайченко, 2023). Особливість залучення освітян до військових дій може мати певні наслідки на освіту в цілому: втрата кадрового складу, зменшення науково-дослідницької роботи тощо.

Говорячи про економічні особливості освітнього процесу під час війни, то однією з них можна назвати скорочення її державного фінансування. Освіта виступає важливим, проте не першочерговим інститутом для фінансування

держави під час війни, адже основний фокус фінансування припадає на армію: «...після повномасштабного російського вторгнення на територію України частину видатків на освіту у 2022 р. було переспрямовано до резервного фонду державного бюджету на задоволення потреб армії. Унаслідок цього державні видатки на освіту зменшилися» (МОН та ІОА, 2022, ст. 353). Запланований бюджет на освіту на 2022 рік становив 153,7 млрд гривень, а після початку повномасштабної війни був запроваджений секвестр, внаслідок чого бюджет скоротився на 14,7% (до 131 млрд гривень). На 2023 рік освітній бюджет становить 122,1 млрд гривень, тобто, порівняно з 2022 роком, фінансування зменшилося ще на 6,8% (МОН, 2022). Внаслідок скорочення видатків, держава також вимушена робити переоцінку пріоритетних спеціальностей для державного замовлення. Переоцінка має бути спрямована на перспективу повоєнної відбудови: «МОН спільно з Мінекономіки визначено пріоритетні галузі для підготовки фахівців найзатребуваніших спеціальностей, зокрема тих, що мають загальнодержавне значення. Насамперед це інженерно-технічні, педагогічні та природничі, так звані спеціальності шостого технологічного укладу. Загальний обсяг державного замовлення у 2022 р. — понад 188 тис. осіб. Показник прийому за денною формою здобуття освіти встановлено в обсязі майже 173 тис. осіб» (2022, ст. 352).

Окрім державного фінансування, ЗВО додатково отримують матеріальне забезпечення від студентів, які навчаються за контрактом (спеціальний фонд бюджету). На думку працівників освіти, в умовах війни фінансове забезпечення спеціального фонду скорочується, тому варто розширювати шляхи його поповнення: «Низькі ціни на навчання створюють замкнене коло, бо без грошей неможливо гарантувати якісну освіту. Університет повинен максимально диверсифікувати надходження, запроваджувати різні платні послуги. Спецкошти, які отримують лише шляхом контрактників — це неефективно» (Карпуша, 2022, 29:44 – 30:36) .

Іншою економічною особливістю є посилення міжнародної фінансової підтримки українських ЗВО, студентів і освітян. Наприклад, для підтримки освітян діє грантова програма Марії Склодовської-Кюрі, також свою допомогу надають: Польська академія наук у співпраці з США (програма для науковців зі ступенем PhD), Фонд VolkswagenStiftung («Фінансування науковців-біженців та науковців з України»), Інститут освітніх наук (IBIWI) (МОН, 2022, ст. 84). Для залучення міжнародної допомоги Президентом України було ініційовано проєкт United24, у межах якого було відкрито спеціальний рахунок для МОН, для зарахування міжнародних коштів (МОН, 2022, ст. 231).

Отже, підтримка інституту освіти є важливим завданням для держави, що перебуває в умовах воєнного стану. Війна впливає на процес та умови навчання, а отже виникають певні особливості освітнього процесу.

1.2. Теоретичні підходи до вивчення працевлаштування

Праця є одним із основних і найбільш досліджуваних напрямків соціології, адже вона є визначальним чинником соціально-економічного статусу людини. Феномени праці та зайнятості досліджували такі науковці, як: А. Сміт, К. Маркс, Ф. Енгельс, Е. Дюркгайм, Дж. Кейнс та багато інших.

Класична теорія зайнятості, заснована А. Смітом, описана В. Р. Сердюком та І. В. Заюковим у їхній монографії (2007) наступним чином: «Природною рушійною силою господарського розвитку є природне прагнення людей покращити своє становище. Отже, якщо людина має змогу задовольнити власні потреби, то суспільство отримає від цього користь також» (2007, с. 6). Відповідно до класичної теорії, зайнятість є самобутньою та не потребує додаткових регулювань. Протилежною, на перший погляд, є кейнсіанська теорія зайнятості, що базується на формуванні ефективного попиту в масштабі країни. Відповідно до цієї теорії, відсутність балансу між рівнем національних доходів та

ефективним (споживчим і інвестиційним) попитом може спричинити спад економіки і рівня зайнятості. «Кейнс і його послідовники вважали державні витрати найбільш зручним і дієвим способом збільшення ефективного попиту в період економічної кризи або депресії» (Руденко, Жижко, 2008, с. 165). Основний пункт кейнсіанської теорії — залежність національного доходу (і, відповідно, збільшення рівня зайнятості) від спожитої (або ж інвестованої) частки збереженого доходу (Руденко, Жижко, 2008). Отже, класична теорія А. Сміта не передбачає потреби регулювання ринку праці, у той час як послідовники кейнсіанської теорії вважають, що держава повинна контролювати обіг грошей. Однак, ці дві теорії подібні, адже базуються на ідеї, що заробіток кожної окремої людини і спосіб його використання має вплив на суспільство. Хоча в класичній теорії зайнятості це питання вивчене недостатньо глибоко, кейнсіанська теорія пропонує ідею, що в період економічної кризи держава зацікавлена у збільшенні витрат громадянами, отже, можемо зробити висновок, що держава зацікавлена у збільшенні кількості людей, які будуть економічно активними і, відповідно, можемо стверджувати, що під час економічної кризи (оскільки війна майже завжди пов'язана з утворенням економічної кризи, то можемо казати, що і під час війни, як одного із варіантів кризи) економічна активність серед студентства є вигідною для суспільства.

У рамках марксистської теорії праця розглядається як базовий соціальний інститут, на основі якого формується соціальна структура суспільства. «...у наукових творах К. Маркса та Ф. Енгельса ... побудовано цілісну концепцію суспільної праці як підґрунтя визначальних макросоціальних процесів суспільства» (Фесенко, 2011, с. 19); «Центральним поняттям марксистської соціології ... виступає поняття «суспільне виробництво»: ґрунтуючись на суспільній організації, поділу праці та обміну виготовленою продукцією, саме суспільне виробництво («базис») формує соціальну систему («надбудову»)» (Фесенко, 2011, с. 17). Тобто зайнятість у цьому концепті розглядається як

основний аспект діяльності людини. Маркс також розглядає поняття відчуження праці. «Марксистський аналіз доводить, що будь-який спосіб виробництва, побудований на засадах протиставлення найманої праці управлінню та власності на засоби виробництва, неодмінно викликає до життя феномен «відчуження праці»» (Фесенко, 2011, с. 18). Проблеми, пов'язані зі структурою зайнятості, можуть викликати соціальні напруження та незадоволення, що можуть впливати на стабільність суспільства: «... можна побачити тісний зв'язок між соціально-економічним відчуженням найманих працівників від результатів власної праці з їхньою «демотивацією» праці, незадоволеністю працею, що носять вже соціально-психологічний характер.» (Фесенко, 2011, с. 18). Можна стверджувати, що відчуження праці продовжує існувати і в сучасному світі, хоча його форми та прояви можуть відрізнитися від того, що описував Маркс у своїх творах. Відчуження може відбуватись, коли люди працюють на роботах, які не приносять їм задоволення, або не відповідають їх інтересам та потребам. А роблять вони це, як правило, через необхідність заробляти гроші для свого існування.

Еміль Дюркгейм у своїй книзі «Про поділ суспільної праці» (англ. “The Division of Labor of Society”) досліджує, як розподіл праці впливає на солідарність та стабільність суспільства. Автор стверджує, що всі люди різні і за своєю природою вони тяжіють до об'єднання з тими, з ким почуваються менш неповноцінними: «... відмінності певного роду схиляють нас один до одного. Ті [відмінності], що не протиставляються і виключають, а взаємно доповнюють одна одну. ... Боязких людей приваблюють рішучі, слабких – сильні, і навпаки. ... ми шукаємо в друзях тих якостей, яких нам бракує, бо об'єднуючись із ними ... почуваємося менш неповноцінними. ... Дійсно, в даному випадку ... істинна функція його [розподілу праці] — створювати між двома або декількома особистостями почуття солідарності» (Дюркгейм, 1984, с. 17). Отже, автор

розглядає інститут праці як ключовий чинник формування солідарності та взаємозв'язку між особистостями в суспільстві.

Доцільно звернути увагу на статтю «Соціологія праці», Верещак А. О. (2017, с. 19-20), в якій описано знахідку Ф. Херцберга, що полягає у виділенні двох груп систем потреб індивідів стосовно задоволеності роботою:

- 1) Гігієнічні чинники (не належать до змісту праці): сприятливі умови праці та побуту, налагоджена організація праці і режим праці, добре організоване забезпечення працівників житлом і різними пільгами, нормальні психологічні відносини між працівниками — все це забезпечує відсутність незадоволеності місцем роботи. Тобто, це умови, за яких працівники почуваються більш стабільно, хоча не обов'язково вони матимуть вплив на продуктивність праці.
- 2) Мотиваційні чинники: визнання, досягнення успіхів у праці, інтерес до її змісту, відповідальність, самостійність тощо. Ці аспекти впливають безпосередньо на рівень задоволеності місцем роботи і підвищують трудову активність.

Отже, мотивація є важливою складовою праці, тому необхідно звернути увагу на мотивацію студентів до працевлаштування. Студенти закладів вищої освіти України перебувають у неоднорідних соціально-економічних становищах, тож доцільно припустити, що мотиви їх працевлаштування можуть відрізнятися. Частина студентів, можливо, вимушена працювати заради забезпечення своїх базових потреб, інші ж не мають нагальної потреби у отриманні коштів, проте все одно працевлаштовуються. Розуміння мотивації студентів до працевлаштування дасть змогу більш поглиблено аналізувати поєднання студентами навчання і працевлаштування.

Відповідно до Українського педагогічного словника, мотивація — «система мотивів, або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм

діяльності або поведінки» (Гончаренко, 1997, с. 217). Проте, для того, аби особа могла чітко сформулювати мотивацію до певної дії, необхідно, аби вона пов'язувала мету з особистісними цінностями (Черняк, 2013, с. 2). Для розуміння мотивації як фактора дій, виділяють основні складові: потреби, інтереси, мотиви і стимули (Абдрахманова, 2018). Мотив — «це спонукальна причина, привід до якої-небудь дії, доводів на користь чого-небудь» (2018, ст. 1052).

Richard M. Ryan та Edward L. Deci у своїй роботі “Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being” (2000) розробили теорію самовизначення (англ. “Self-Determination Theory”, SDT). Теорія самовизначення розрізняє два типи мотивації: внутрішню (intrinsic) та зовнішню (extrinsic). Внутрішня мотивація передбачає власне задоволення або інтерес, зовнішня передбачає очікування винагороди, бажання уникнути покарання або задоволення чужих очікувань. Автори з'ясували, що стимулювання внутрішньої мотивації може покращити ефективність діяльності людини: «Було виявлено, що контексти, які підтримують автономію, компетентність і спорідненість, сприяють більшій інтерналізації та інтеграції, ніж контексти, які перешкоджають задоволенню цих потреб» (Ryan, Deci, 2000, с. 76).

У різних дослідженнях виділяються різні мотиви працевлаштування. Мотивацію праці у дослідженні «Мотивація студентів при працевлаштуванні» О. О. Максименко розглядає як внутрішній процес, зумовлений потребами у благах (2020, с. 41-42). Як мотиви, автор використав наступні критерії (подано у порядку від найбільш популярних до найменш популярних):

- розмір заробітної плати;
- можливість кар'єрного зростання;
- умови праці;
- цікавість роботи;
- дружні стосунки у колективі;

- можливість самореалізації;
- творча свобода;
- можливість займатися чимось принципово новим.

Автори статті «Порівняльний аналіз трудової мотивації та кар'єрних преференцій азіатських студентів бакалаврату» (Ko, Jun, 2015) у своєму дослідженні виокремили наступні мотиви працевлаштування студентів бакалаврату:

- стабільне та безпечне майбутнє;
- можливість дізнатися щось нове;
- можливість принести користь суспільству;
- можливість проявити лідерство;
- робота в команді;
- різноманітність робочих завдань;
- високий престиж і соціальний статус;
- дружні та конгеніальні колеги;
- висока заробітна плата;
- можливість використати особливі здібності;
- можливість приймати важливі рішення;
- свобода від нагляду;
- можливість займатися дозвіллям, що приносить задоволення;
- свобода від тиску з метою пристосування (англ. freedom from pressures to conform);
- можливість просування;

У даному дослідженні ми зосередилися на мотивах саме влаштування на роботу, а не на мотивації праці як такої. Це означає, що наш аналіз був спрямований на виявлення причин, що спонукали людей шукати роботу та влаштовуватися на неї. Нами були виділені наступні мотиви:

- Потреба у забезпеченні фінансової стабільності
- Бажання самореалізації
- Потреба у спілкуванні
- Прагнення до кар'єрного зростання
- Бажання набути різноманітного досвіду
- Можливість принести користь суспільству
- Бажання підвищити свій соціальний статус
- Потреба/бажання займатися чимось, що приносить задоволення

1.3. Працевлаштування в умовах воєнного стану

Відповідно до Закону України «Про зайнятість населення», працевлаштування — комплекс правових, економічних та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення реалізації права особи на працю. Кожна особа має право на працю і, відповідно, працевлаштовані люди — такі, що реалізують це право. До зайнятого населення відносяться особи, які працюють, або навчаються, або поєднують навчання з роботою (Верховна Рада України, 2012). Як і освіта, інститут праці також зазнає впливу війни і має свої особливості функціонування, які так само буде розглянуто у якості організаційних та економічних.

Однією з організаційних особливостей праці в умовах воєнного стану можна виділити корпоративну релокацію. Задля забезпечення безпеки працівників та своєї діяльності загалом, компанії/підприємства/установи можуть переміщувати своїх працівників та/або свої активи з регіонів, що зазнають військових дій або загрози війни, до більш безпечних регіонів або навіть закордон. Прикладом може стати «Програма релокації підприємств», яку провадить Міністерство економіки: «Програму релокації підприємств ... Уряд реалізує із середини березня 2022 р. з метою стійкості економіки України шляхом переміщення підприємств із територій, що наближені або перебувають у зоні

бойових дій, до безпечніших регіонів Заходу України» (Національний інститут стратегічних досліджень, 2022). Програма забезпечує не тільки безпеку працівникам підприємств, але й сприяє подальшому функціонуванню економіки. Підприємства активно співпрацюють з місцевим населенням, надаючи нові можливості працевлаштування. Крім того, очікується, що «Після завершення бойових дій підприємства повернуться на первинні локації та стануть драйверами відбудови економіки в громадах» (Міністерство економіки України, 2023).

Під час війни мобілізується значна кількість чоловіків для участі у бойових діях. Згідно з опитуванням Європейської Бізнес Асоціації серед своїх членських компаній, «У 83% компаній є мобілізовані до лав ЗСУ співробітники. ... у 51% мобілізовано до 10% від військовозобов'язаних працівників, у 25% – 10-20%, у 5% – 20-40%» (Європейська Бізнес Асоціація, 2023). При цьому, вони не здатні повноцінно продовжувати виконувати ті робочі обов'язки, які у них були до мобілізації. Відповідно, жінки починають виконувати чоловічі обов'язки та займають вакантні позиції, компенсуючи відсутність чоловіків у різних сферах суспільного життя. До прикладу, Оксана Кісь у своїй роботі «Жіночі обличчя війни: ключові теми і підходи у західній феміністській історіографії» зазначає, що «війна зумовлює потужну мобілізацію всіх людських ресурсів на всіх рівнях, що приводить до часткового (і найчастіше тимчасового) розмивання та послаблення жорстких меж маскулінності й фемінності: під час війни жінки часто виконують суто чоловічі ролі (годувальника, глави родини), а іноді навіть беруть безпосередню участь у бойових діях» (2015). Отже, другою організаційною особливістю працевлаштування в умовах воєнного стану можна виділити кількісне збільшення жінок серед зайнятих, зокрема на посадах, раніше зайнятих чоловіками.

У зв'язку з можливою окупацією частини територій, релокацією підприємств і міграцією певної кількості людей закордон, на ринку праці може

змінитися територіальний розподіл вакансій. До прикладу, Штундер І. О. у своїй роботі «Ринок праці України в умовах воєнного стану» зазначає, що «В цілому непогана ситуація з вакансіями в західних областях, що пояснюється декількома факторами — на заході бізнес не так сильно постраждав від обстрілів та руйнувань; на захід України переважно евакуюються підприємства з територій, на яких ідуть активні бойові дії» (Штундер, 2022).

Як четверту організаційну особливість працевлаштування в умовах війни, доцільно визначити мобілізацію та бронювання працівників. Окрім мобілізації, яка передбачає залучення громадян до військової служби в період війни, також існує порядок бронювання від мобілізації. Цей порядок передбачає встановлення винятків або обмежень щодо мобілізації окремих груп людей на основі зайнятості або наявності особливих обставин. «Бронювання від мобілізації матимуть ті, хто працює підприємствах, критично важливих для економіки й забезпечення життєдіяльності населення (зокрема й оборонних); а також ті, хто працює в державних органах. Визначати критерії бронювання буде уряд (тобто визначати те, чи належать до критичних підприємства, де працюють військовозобов'язані)» (Кудряшова, 2022).

Військові дії часто призводять до знищення інфраструктури, зупинки виробництва та порушення шляхів постачання. Це негативно впливає на економіку, а також безпосередньо призводить до втрати населенням робочих місць. За оцінкою Міжнародної Організації Праці (англ. “International Labour Organization”), було втрачено близько 5 мільйонів робочих місць у зв'язку з початком повномасштабної війни (ILO, 2022). Автори статті «Втрата робочих місць під час воєнного стану в Україні» з посиланням на Групу «Рейтинг» зазначають, що «серед тих, хто мав роботу до війни, працюють у звичному режимі лише 36 %, віддалено або частково — 19%, знайшли нову роботу — 6 %, втратили роботу й нині не працюють – 37%» (Зінченко, Мостовенко, Чернявська,

2023, с. 105). Скорочення працівників — ще одна організаційна особливість працевлаштування в умовах воєнного стану.

Говорячи про економічні особливості інституту праці в умовах війни, то однією з них є збільшення державної підтримки. Держава, безумовно, зацікавлена у стимулюванні належного функціонування ринку праці з багатьох причин, наприклад: підтримки економічної стабільності країни; уникнення соціальної напруги (як можливого наслідку масового безробіття); підтримки податкових надходжень; сприяння швидкому відновленню економіки та інші. «Під час війни Держслужба зайнятості стала більш гнучкою. Наприклад, запустила телеграм-канал, де щодня публікує вакансії з усієї України. ... служба почала співпрацювати з найбільшими українськими сайтами з пошуку роботи: work.ua, robota.ua, grc.ua, novarobota.ua та pidbir.com. Це дозволило створити єдину базу з вакансіями. ... Держава стимулює бізнес брати на роботу ВПО. За працевлаштування кожного переселенця підприємство отримує 6 500 грн компенсації. Уряд виділив на це 200 млн грн. ... Знайти роботу за фахом вдається не всім, тож Центр зайнятості пропонує навчання для зміни спеціальності. Серед варіантів — робітничі професії (монтажник, слюсар, токар, ізолювальник, тракторист, коваль) та робота в ІТ» (Гордійчук, Рихліцький, 2022).

Під час воєнного стану ринок праці може зазнати зростання залежності від міжнародної підтримки через обмеження фінансових ресурсів держави. В попередньому абзаці було обґрунтовано, чому ринок праці стає залежним від держави, але держава не в змозі забезпечити всі потреби ринку праці, оскільки більша частина коштів спрямована на ведення бойових дій. Тому допомога з боку міжнародних організацій та інших держав стає важливою для підтримки стабільності ринку праці, забезпечення працевлаштування та соціально-економічного розвитку країни в умовах воєнного стану. Наприклад, в рамках програми Агентства США з міжнародного розвитку (англ. United States Agency for International Development, USAID) «Конкурентоспроможна економіка

України» була запущена грантова програма для підтримки бізнесів України. Програма пропонує фінансову допомогу для переміщення або відновлення бізнесу, виходу на зовнішні ринки, а також підтримки та/або покращення існуючих бізнес-потенціалів (Дія.Бізнес, 2023). Міністерство фінансів України повідомило про отримання 1.25 млрд доларів від США: «Кошти від США буде спрямовано на забезпечення пенсійних виплат, окремих програм державної соціальної допомоги (виплати ВПО), зарплат працівників охорони здоров'я та виплат співробітникам ДСНС» (Міністерство фінансів України, 2023). Отже, залучення міжнародних коштів є другою економічною особливістю інституту праці в умовах війни. Міжнародна підтримка може стосуватися як приватного, так і державного сектору.

Отже, підтримка інституту праці є важливим завданням для держави, що перебуває в умовах воєнного стану. Війна впливає на процес та умови праці, а отже виникають певні особливості функціонування ринку праці. Це вимагає від держави адаптації до цих умов, зміцнення соціальної підтримки та пошуку додаткових ресурсів для підтримки економіки та ринку праці.

1.5. Міжнародний досвід навчання та працевлаштування в умовах воєнного стану

Дерек Саммерфілд, визнаний психіатр та почесний старший викладач у Лондонському Інституті Психіатрії досліджує, як війна та насильство впливають на емоційне благополуччя людей, зокрема на психологічний стрес, тривогу, депресію та посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Він також розглядає, як культурні особливості та соціальні фактори впливають на прояви та сприйняття психічних розладів. У своїй роботі «Вплив війни та жорстокості на цивільне населення» (англ. “The Impact of War and Atrocity on Civilian Populations”) автор зауважує, що «Хоча війна впливає на культуру, але вона

також і взаємодіє з нею. ... Навіть поняття, які зазвичай вважаються відносно сталими, такі як етнічна ідентичність, мають здатність до плинності, яку конфлікт може особливо мобілізувати. ... Протягом років існування колишньої Югославії її громадяни зазвичай не відчували, що їхня основна ідентичність — це «серб», «хорват» чи «боснійський мусульманин». Існували інші ідентичності, засновані на професії, політичній приналежності чи іншій ролі, які мали більше значення для повсякденного життя, ніж етнічна приналежність. Людина могла вважати себе «столяром» чи «комуністом» так само, як і «католицьким хорватом», але саме ця остання ідентичність стала визначальною для неї після початку громадянської війни, хотіла вона того чи не хотіла» (Саммерфілд, 1996, с. 8).

Джон Тейлор у своїй книзі «Вплив Першої світової війни на британські університети» (англ. “The Impact of First World War on British Universities”) досліджує вплив Першої світової війни на британські університети та вищу освіту загалом. До початку Першої світової війни уряд країни майже не фінансував вищу освіту і майже не мав контролю над нею, бюджет університетів зазвичай складався зі сплати за навчання освітянами та благодійних внесків. Однак із початком війни відбувся суттєвий відтік студентів та викладачів у зв’язку з мобілізацією для участі у воєнних діях, тому університети були вимушені звертатися до уряду з проханням про фінансування. Оскільки уряд розумів важливість фактичного і потенційного внеску університетів у розвиток країни, було погоджено рішення про надання фінансування, особливий акцент було зроблено на галузях, які мали стратегічне значення і першими цілями було визначено «Побудувати та обладнати додаткові лабораторії та лекційні аудиторії для навчання та досліджень у галузі хімії, фізики, інженерії, сільського господарства, медицини та охорони здоров'я, стоматології, текстилю, фарбування, палива, гірничої справи, геології, ботаніки, географії, економіки, юриспруденції та освіти» (Тейлор, 2018). В міру просування війни, в уряді дедалі

більше усвідомлювали важливість університетів, тому вбачалося необхідним підвищити рівень контролю над ними, в першу чергу фінансового. В свою чергу, це дало можливість розширити освітній контингент університетів: освіта стала менш елітарною та більш зосередженою на практичному вирішенні проблем суспільства.

Питання захисту інституції освіти, її працівників і здобувачів, під час кризових умов, зокрема війни, — одне із ключових питань низки світових організацій. Однією з таких є Глобальна коаліція на захист навчальних закладів від нападів (англ. «Global Coalition to Protect Education from Attack» (GCPEA)). У 2014 році GCPEA опублікувало роботу «Освіта під атакою 2014» (англ. «Education under attack 2014») — глобальне дослідження погроз або навмисного застосування сили проти студентів, викладачів, науковців, членів освітніх профспілок та державних службовців, гуманітарних працівників та інших працівників освіти, а також проти шкіл, університетів та інших навчальних закладів, здійснених з політичних, військових, ідеологічних, сектантських, етнічних або релігійних мотивів у 2009-2013 роках (GCPEA, 2014). Підсумувавши досвід країн, які перебували у збройних конфліктах (Ірак, Іран, Ізраїль, Сирія та інші), було виявлено ряд ефектів війни на освіту та її учасників (2014):

- хронічне порушення відвідуваності занять учнями/студентами, вчителями/викладачами та іншими працівниками освіти;
- постійний відсів учнів, вчителів та інших працівників освіти;
- скорочення персоналу, що призводить до нестачі вчителів/викладачів, та зменшення кількості учнів/студентів;
- постійна демотивація та відволікання учнів/студентів, вчителів/викладачів та інших працівників освіти через страх або травми та інші фактори, що знижують якість викладання та впливають на здатність учнів до навчання;

- пошкодження або нездатність відремонтувати чи поновити інфраструктуру, підручники та інші навчальні матеріали, що обмежує доступ, знижує якість викладання та навчання і потенційно ставить під загрозу учнів, вчителів та інших працівників освіти;
- зниження спроможності уряду надавати освіту або розвивати систему освіти;
- призупинення або скорочення міжнародної освітньої допомоги;
- зменшення кількості членів учительських профспілок, що знижує їх спроможність представляти точку зору вчителів на розвиток освіти.

Продовжуючи тему освіти під час війни, також доцільно звернутися до Декларації про безпеку шкіл (англ. «Safe Schools Declaration») — міжурядове політичне зобов'язання, розроблене в рамках ООН, метою якого є захист учнів і вчителів від наслідків збройних конфліктів (Safety Schools Declaration, 2015). Хоча Декларація зосереджується на закладах початкової освіти (школах), проте, доцільно припустити, що її тези можна поширити й на заклади та агентів вищої освіти: «Вплив збройних конфліктів на освіту створює нагальні гуманітарні проблеми, проблеми розвитку та більш широкі соціальні виклики. У багатьох країнах збройні конфлікти продовжують руйнувати не лише шкільну інфраструктуру, але й надії та амбіції цілого покоління дітей. Доступ до освіти може бути обмежений, функціонування навчальних закладів може бути заблоковане, а педагогічні працівники та учні можуть залишатися осторонь, побоюючись за свою безпеку» (2015). Дані Декларації вкотре доводять те, що під час воєнного стану освітній процес зазнає значного негативного впливу, таким чином, втрачаючи свої основні функції — надання знань. Однак, у документі зазначається, що освіта може набути іншої функції для суспільства, а саме захисної: «Освіта може пом'якшити психологічний вплив збройного конфлікту, пропонуючи рутину та стабільність, і може забезпечити зв'язок з іншими

життєво важливими послугами. Освіта, яка є «чутливою до конфлікту», уникає сприяння конфлікту та робить свій внесок у досягнення миру» (2015).

Говорячи про міжнародний досвід працевлаштування молоді у військовий час, то існує доволі обмежена кількість досліджень, які б могли продемонструвати певні загальні тенденції впливу війни на інститут праці, однак можна розглянути кейси певних країн, наприклад, Хорватії. У 2012 році було опубліковано статтю «Короткостроковий вплив війни в Хорватії на освіту, зайнятість і заробітки», у якій досліджується й описується вплив війни 1991-1995 років на сфері освіти, зайнятості та доходів когорти 1971 та 1974 років народження, тобто, фактично, студентства: на момент війни їм було 16-20 років. У результаті дослідження автор робить висновок про те, що війна не мала негативного впливу на працевлаштування, а навіть навпаки сприяла йому у подальшому: «Колишнім призовникам аплодували і поважали за звільнення їхньої країни, що, безумовно, принесло їм широке визнання в суспільстві, і, як я показав, вони також успішно інтегруються в цивільний ринок праці» (Milica Kestanovic, 2012). Доцільно припустити, що результат військових дій (перемога чи поразка) може мати визначальний вплив на майбутнє економічної складової країни, зокрема й працевлаштування.

Отже, воєнний стан — це особливий правовий режим, який тимчасово вводиться в країні або в окремих її регіонах з метою забезпечення безпеки населення та держави під час військових дій або безпосередньої загрози війни. Воєнний стан може суттєво вплинути на ряд соціальних інституцій, зокрема освіту та працю, тому існують особливості їх функціонування. На базі зібраної інформації із законодавства, державних установ, робіт і досліджень науковців, були виділені їх особливості та розподілено на організаційні та економічні (див. табл. 1.1.):

Таблиця 1.1.

Особливості освіти та праці в умовах воєнного стану

Організаційні особливості		
№	Освіта	Праця
1.	Адаптація організації роботи закладів освіти: очна, дистанційна (синхронний, асинхронний режим), змішана.	Корпоративна релокація: переміщення компанії та/або її працівників у більш безпечні місця всередині країни/закордон.
2.	Зміна навчального середовища: евакуація навчального контингенту (викладачі, студентство), цінних даних або зміна локації самого ЗВО.	Кількісне збільшення жінок серед зайнятих: зокрема на посадах, раніше зайнятих чоловіками.
3.	Активізація академічної мобільності: внутрішньої та зовнішньої	Зміна територіального розподілу вакансій: зміна кількості вакансій залежно від відсутності/присутності бойових дій/небезпеки у місці
4.	Трансформація процесів вступу до закладів освіти: зміни у вимогах до вступу та квотах, введення пільг для певних категорій студентів, децентралізація процесу вступу.	Мобілізація та бронювання працівників: працівники можуть бути мобілізовані до лав армії або отримати відстрочку.
5.	Мобілізація викладацького/ студентського складу до військових дій: студенти та викладачі можуть бути залучені до військової служби.	Скорочення працівників: звільнення працівників через зміни в економіці, бюджетні обмеження та зміни в потребах ринку праці.

Продовження таблиці 1.1.

Економічні особливості		
№	Освіта	Праця
1.	Скорочення фінансування: загального державного фінансування (субвенції, державні видатки) та спеціального фонду бюджету.	Підвищення державної підтримки: запровадження державних ініціатив щодо підтримки належного функціонування інституту праці.
2.	Залучення міжнародної підтримки: допомога міжнародних ЗВО, програм і грантів та організацій, для підтримки української освіти	Залучення міжнародної підтримки: компенсація нестачі державних коштів для підтримки ринку праці.

Дослідники виокремлюють кілька основних теоретичних підходів до вивчення питання праці та зайнятості, а саме: класичну теорію зайнятості А. Сміта, марксистську теорію, побудовану К. Марксом та Ф. Енгельсом, кейнсіанську теорію зайнятості, засновану Дж. М. Кейнсом та розвинену послідовниками, а також теорія Е. Дюркгайма про те, як поділ праці впливає на солідарність у суспільстві. У цих теоріях обґрунтовано працю як визначальний аспект функціонування суспільства.

Розглянуто мотиви працевлаштування студентів, серед них: стабільне та безпечне майбутнє, можливість дізнатися щось нове, високий престиж і соціальний статус, цікавість роботі та інші. Фокус у даному дослідженні спрямований на виявлення причин, що спонукали студентство шукати роботу та влаштовуватися на неї, тому сформовано наступні мотиви: потреба у забезпеченні фінансової стабільності; бажання самореалізації; потреба у спілкуванні; прагнення до кар'єрного зростання; бажання набути різноманітного досвіду; можливість принести користь суспільству; бажання підвищити свій

соціальний статус; потреба/бажання займатися чимось, що приносить задоволення.

На основі міжнародного досвіду функціонування інституту освіти під час війни виявлено основні ефекти війни на освіту та її соціальних агентів: порушення відвідуваності занять, скорочення викладачів/вчителів, розвиток демотивації у студентів/учнів, зниження якості викладання та інші. З документів міжнародних організацій щодо захисту та підтримки освіти в умовах воєнного стану (Декларацію про безпеку шкіл, «Що Міністерства можуть зробити для захисту навчальних закладів від нападів та використання у військових цілях») виокремлено набуття освітою функції емоційної підтримки суспільства за рахунок своєї стабільності та рутинності. Розглянуто досвід Великобританії в умовах Першої світової війни, а саме питання фінансування вищої освіти. Розглянуто досвід Хорватії під час війни 1991-1995 років і з'ясовано, що війна не мала негативних наслідків на працевлаштування молоді.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ТА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ СТУДЕНТІВ НАУКМА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Методологічні засади дослідження

На попередньому етапі дослідження особливостей поєднання навчання та працевлаштування студентів НаУКМА в умовах воєнного стану застосовувалася якісницька стратегія (напівструктуровані глибинні інтерв'ю), що уможливила опрацювання опитувальника для кількісного дослідження, яке мало би стати емпіричним підтвердженням попередніх висновків. Однак, через невелику кількість респондентів, вдалося виявити лише основні, статистично не підтвержені тенденції.

Протягом квітня 2023 року було проведено анонімне онлайн-опитування за допомогою програмного забезпечення Google Forms. Механізм поширення анкети передбачав звернення до старост з проханням розмістити анкету в Telegram чаті студентів, тому точну кількість розісланих анкет вказати неможливо. Метод онлайн-опитування дозволяє: 1) швидко поширити анкету дослідження; 2) охопити більшу кількість респондентів; 3) забезпечити анонімність респондентам, що сприяє наданню більш чесних відповідей. Даний метод хоч і має ряд недоліків (низький рівень відгуку, ризик неправдивих/випадково обраних відповідей), проте дозволив сконтактувати зі студентами, які виїхали закордон.

Анкета онлайн-опитування складалася з трьох основних блоків: «Соціально-демографічний», «Навчання в умовах воєнного стану», «Працевлаштування в умовах воєнного стану» (див. Додаток А). Для запобігання проходженню анкети особами, які не входять до генеральної сукупності, перед першим блоком було додано питання-фільтр: «Чи працевлаштовані Ви зараз або мали досвід поєднання навчання з роботою?». Завданням першого блоку було визначити основні соціально-демографічні

показники (вік, стать тощо). У першому блоці ми також запитали респондентів, чи змінювали вони місце проживання у зв'язку з початком повномасштабної війни. Другий блок передбачав з'ясувати вплив війни на навчання, а також те, як навчання впливає на психологічний стан студентів. Третій блок опитування стосувався мотивації студентів до працевлаштування, його поєднання з навчанням та впливу війни на працю загалом. Для поширення анкети опитування було застосовано месенджер Telegram. В опитуванні взяло участь 166 респондентів 17-27 років. Така вибірка не може вважатися репрезентативною, тому дослідження слід розглядати як пошукове.

Нижче наведена таблиця вікового розподілу респондентів.

Таблиця 2.1

Віковий розподіл респондентів

Вік	17	18	19	20	21	22	23	24	26	27
Кількість респондентів	1	23	39	40	35	14	9	3	1	1
	0.6%	13.9%	23.5%	24.1%	21.1%	8.4%	5.4%	1.8%	0.6%	0.6%

Дві третини респондентів — жіночої статі. Трохи менше третини — чоловічої. Ще 2 респонденти визначили свою стать як «Інша» (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Розподіл респондентів за статтю

Стать	Чоловіча	Жіноча	Інша
Кількість респондентів	52	112	2
	31.3%	67.5%	1.2%

Рівномірно представлене студентство, яке внаслідок початку повномасштабної війни змінило місце проживання всередині країни, або не змінювало його, а таких, хто переїхав за кордон — приблизно удвічі менше.

Таблиця 2.3

Відповіді респондентів на запитання «Чи змінювали Ви місце проживання у зв'язку з початком повномасштабної війни?»

Місце проживання	Змінив/ла своє місце проживання (всередині країни)	Не змінював/ла місце проживання	Переїхав/ла за кордон
Кількість респондентів	63	65	38
	38%	39.2%	22.9%

В опитування були залучені представники всіх факультетів та років навчання, за винятком: 1, 3, 4, 2 (МП) курсів ФПвН, 2 курсу МП ФІ, 1 курсу МП ФГН, 1 курсу МП ФСНСТ.

Таблиця 2.4

Розподіл респондентів за факультетами та роками навчання

Факультет	ФСНСТ	ФЕН	ФГН	ФІ	ФПрН	ФПвН
1 курс	9	5	1	2	1	-
2 курс	2	4	8	9	9	1
3 курс	7	8	5	15	5	-
4 курс	20	1	5	15	5	-
1 курс МП	-	9	-	2	3	1
2 курс МП	5	1	8	-	-	-

70% респондентів зазначили, що навчаються за бюджетною формою навчання, відповідно, інші 30% — контрактною. Фінансове становище респондентів представлено у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Фінансове становище респондентів

Фінансове становище	К-сть респондентів	
Не вистачає грошей на їжу	1	0.6%
Вистачає грошей на їжу, проте купувати одяг важко	26	15.7%
Вистачає грошей на їжу та одяг, проте не вистачає на те, щоб купувати коштовні речі (такі як телевізор або холодильник)	70	42.2%
Можемо купувати деякі коштовні речі (такі як телевізор або холодильник)	57	34.3%
Можемо купувати все, що захочемо	12	7.2%

2.2. Навчання студентів НаУКМА в умовах воєнного стану

Щодо адаптації організації роботи НаУКМА, то на період воєнного стану запроваджений дистанційний формат навчання. Для визначення особливостей умов навчання студентства в умовах воєнного стану, респондентам було поставлене питання щодо режиму дистанційного навчання, а саме: синхронний, асинхронний, змішаний (з переважанням синхронного чи асинхронного режиму). 42.2% респондентів зазначили, що наразі у них запроваджений змішаний режим з переважанням синхронного; 37.3% — синхронний; 13.3% — змішаний, переважає асинхронний; 7.2% — асинхронний. Для зручності аналізу респондентів об'єднано в групи за таким принципом: змішаний, з переважанням синхронного — синхронний; змішаний, з переважанням асинхронного — асинхронний.

Таблиця 2.6

Відповіді респондентів на питання «Який режим дистанційного навчання на даний момент впроваджений на Вашому факультеті/спеціальності?»

Група	Синхронний		Асинхронний	
Режим	Синхронний	Змішаний (переважає синхронний)	Асинхронний	Змішаний (переважає асинхронний)
Кількість респондентів	62	70	12	22
	37.3%	42.2%	7.2%	13.3%

Переважає більшість респондентів (62.7%) зазначили, що повномасштабна війна мала негативний вплив на їхню академічну успішність; 30% зазначили, що повномасштабна війна не вплинула на їхню академічну успішність; 7.2% вказали, що вплинула позитивно (табл. 2.7). При цьому, режим дистанційного навчання (синхронний/асинхронний) не впливає на негативну оцінку: серед респондентів, у яких запроваджений синхронний режим навчання, 62.1% вказали, що повномасштабна війна негативно вплинула на їхню академічну успішність; респонденти, у яких запроваджений асинхронний режим, зазначили про негативний вплив у 64.7% випадків. Простежується відмінність у відповідях студентів бюджетної/контрактної форм навчання. Серед студентів бюджетної форми навчання про негативний вплив повномасштабної війни на академічну успішність зазначили 58.6%, у той час як серед студентів контрактної форми — 72% (табл. 2.8).

Таблиця 2.7

Відповіді респондентів на питання «Як Ви вважаєте, повномасштабна війна вплинула на вашу академічну успішність?»

Продовження таблиці 2.7

Відповідь	Так, вплинула негативно	Так, вплинула позитивно	Не вплинула
Кількість респондентів	104	12	50
	62.7%	7.2%	30%

Таблиця 2.8

**Відповіді респондентів на питання «Як Ви вважаєте, повномасштабна війна вплинула на вашу академічну успішність?»
(розподіл за формою навчання)**

Відповідь	Так, вплинула негативно	Так, вплинула позитивно	Не вплинула
Бюджетна форма	68	7	41
	58.6%	6%	35.3%
Контрактна форма	36	5	9
	72%	10%	18%

Говорячи про якість навчання в умовах воєнного стану, то більшість респондентів (63.3%) вважають, що якість змінилася в гіршу сторону (табл. 2.9). У таблиці також окремо представлено розподіл відповідей для студентів 3-6 років навчання, оскільки вони мають більше досвіду для порівняння з поточною ситуацією. Ці респонденти частіше стверджують, що якість навчання лишилася такою ж, як і була.

Таблиця 2.9

Відповіді респондентів на питання «Як Ви вважаєте, якість навчання змінилася через повномасштабну війну?»

Відповідь	Змінилася в кращу сторону	Змінилася в гіршу сторону	Не змінилася
Кількість респондентів	4	105	57
	2.4%	63.3%	34.3%
Кількість респондентів серед студентів 3-6 років навчання	1	71	43
	0.9%	61.7%	37.4%

Внаслідок війни мотивація студентів навчатися знижується, а також з'являється тенденція їх відсіву із ЗВО (ГСРЕА, 2014). Для того, аби простежити настрої/плани студентів НаУКМА щодо мотивації до навчання, були задані питання: «Чи змінилася ваша мотивація до навчання під час воєнного стану?» (табл. 2.10) та «Чи змінилися Ваші плани стосовно навчання у зв'язку з повномасштабною війною?» (табл. 2.11).

Таблиця 2.10

Відповіді респондентів на питання «Чи змінилася ваша мотивація до навчання під час воєнного стану?»

Відповідь	Покращилася	Погіршилася	Не змінилася
Кількість респондентів	18	101	47
	10.8%	60.8%	28.3%

Таблиця 2.11

Відповіді респондентів на питання «Чи змінилися Ваші плани стосовно навчання у зв'язку з повномасштабною війною?»

Відповідь	Так	Ні
Кількість респондентів	70	96
	42.2%	57.8%

У таблиці 2.12 наведено згруповані відповіді респондентів. З тих респондентів, які зазначили про наявні зміни в планах стосовно навчання у зв'язку з повномасштабною війною, 29 респондентів (або 41.8%) зазначили, що планують вступити на магістерську програму. З 20 респондентів чоловічої статі, які зазначили про такі зміни, половина планує вступити на магістерську програму. Причиною цього може бути бажання отримати відстрочку від мобілізації та участі в бойових діях. Також, жоден з респондентів чоловічої статі (серед тих, хто зазначив про наявність змін у планах) не відмовився від вступу на магістерську програму, що може бути підтвердженням вищезазначеного припущення. Про намір взяти академічну відпустку заявили 11 респондентів (15.7%), 5 жіночої статі (10.2%) і 6 — чоловічої (35%). Тобто, чоловіки більш схильні брати академічні відпустки. Також, усі респонденти чоловічої статі, які зазначили про намір взяти академічну відпустку, працюють не менше 30 годин на тиждень. Загалом, зміни частіше стосуються продовження або відкладення навчання, аніж його припинення: всього 3 респондентки зазначили, що вирішили припинити навчатися.

Таблиця 2.12

Відповіді респондентів на питання «Чи змінилися Ваші плани стосовно навчання у зв'язку з повномасштабною війною?»

Продовження таблиці 2.12

Як змінилися плани	Загалом		Жінки		Чоловіки		Інша стать	
	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток
Вступити на магістерську програму	29	41.4%	18	36.7%	10	50%	1	100%
Взяти академічну відпустку	11	15.7%	5	10.2%	7	35%		
Змінити ЗВО	8	11.4%	6	12.2%	2	10%		
Не продовжувати навчання на магістерській програмі	6	8.6%	6	12.2%				
Змінити спеціальність	6	8.6%	6	12.2%				
Не визначено	6	8.6%	4	8.2%	1	5%		
Не продовжувати навчання	3	4.3%	3	6.1%				
Поїхати на мобільність	1	1.4%	1	2%				
Всього	70	49	20	1				

Повномасштабна війна має вплив на всі сфери життєдіяльності, зокрема і на психологічний стан людей: «під час війни реакція психіки людей буває різною: від помірного і тимчасового стресу, до важких психологічних травм» (Shalev et al., 1998, як цит. в Суспільне мовлення України, 2022). 94.6% респондентів зазначили про зміни у психологічному стані, пов'язані з повномасштабною війною: 55.4% відчували значні зміни, 39.2% — незначні. З цієї сукупності респондентів, 27.4% користувалися психологічною підтримкою від спеціалістів, однак всього 1 респондент зазначив, що користувався такою підтримкою від університету.

В першій хвилі дослідження було зроблено висновок, що під час воєнного стану першочергове завдання освіти (знання) поступається іншій функції —

наданню морально-психологічної підтримки. Для перевірки цього твердження, в анкету було включено 4 питання: «Чи можете Ви погодитися з твердженням: «Наразі навчання відволікає мене від психологічних труднощів, що виникають через повномасштабну війну»?»; «Чи можете Ви погодитися з твердженням: «На початку повномасштабного вторгнення, навчання відволікало мене від психологічних труднощів, що виникали через повномасштабну війну»?»; «Чи можете Ви погодитися з твердженням: «Наразі навчання створює стрес та навантаження, які негативно позначаються на моєму психологічному стані»?»; «Чи можете Ви погодитися з твердженням: «На початку повномасштабного вторгнення, навчання створювало стрес та навантаження, які негативно позначалися на моєму психологічному стані»?». Відповіді на перераховані питання наведено в таблицях 2.13 – 2.16.

Таблиця 2.13

Відповіді респондентів на питання «Чи можете Ви погодитися з твердженням: «Наразі навчання відволікає мене від психологічних труднощів, що виникають через повномасштабну війну»?»

Відповідь	Так	Ні	Важко сказати
Кількість респондентів	39	95	32
	23.5%	57.2%	19.3%

Таблиця 2.14

Відповіді респондентів на питання «Чи можете Ви погодитися з твердженням: «На початку повномасштабного вторгнення, навчання відволікало мене від психологічних труднощів, що виникали через повномасштабну війну»?»

Продовження таблиці 2.14

Відповідь	Так	Ні	Важко сказати
Кількість респондентів	47	95	24
	28.3%	57.2%	14.5%

Таблиця 2.15

Відповіді респондентів на питання «Чи можете Ви погодитися з твердженням: «Наразі навчання створює стрес та навантаження, які негативно позначаються на моєму психологічному стані?»»

Відповідь	Так	Ні	Важко сказати
Кількість респондентів	104	35	27
	62.7%	21.1%	16.3%

Таблиця 2.16

Відповіді респондентів на питання «Чи можете Ви погодитися з твердженням: «На початку повномасштабного вторгнення, навчання створювало стрес та навантаження, які негативно позначалися на моєму психологічному стані?»»

Відповідь	Так	Ні	Важко сказати
Кількість респондентів	77	62	27
	46.4%	37.3%	16.3%

На момент проведення опитування, 23.5% респондентів погодилися із твердженням, що наразі навчання відволікає їх від психологічних труднощів, пов'язаних із повномасштабною війною; 28.3% респондентів погодилися із аналогічним твердженням, яке стосувалося початкового періоду

повномасштабної війни. Однакова кількість респондентів обрали варіант «Ні» у відповідь на обидва твердження. Стосовно двох інших запитань, 62.7% респондентів погодилися із твердженням, що наразі навчання створює стрес та навантаження; 46.4% респондентів погодилися із аналогічним твердженням про початковий період повномасштабної війни. Освіта дійсно прийняла функцію надання морально-психологічної підтримки, особливо на початковому періоді повномасштабної війни, тобто періоді найбільшої невизначеності та невпевненості у майбутньому.

2.3. Працевлаштування студентів НаУКМА в умовах воєнного стану

85% респондентів були працевлаштовані на момент проведення опитування, інші 15% — мали досвід поєднання навчання та роботи. 55.4% респондентів почали працювати до 24.02.2022, відповідно інші 44.6% — після 24.02.2022.

У кризових ситуаціях, зокрема і під час воєнного стану, мотиви студентів до працевлаштування можуть відрізнятися від звичних. Було запропоновано відповісти на питання «Що спонукало Вас працевлаштуватися?» (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

Відповіді респондентів на питання «Що спонукало Вас працевлаштуватися?»

Коли працевлаштувалися	До 24.02.2022		Після 24.02.2022	
Кількість респондентів	92		74	
Потреба у фінансовому забезпеченні	71	77.2%	50	67.6%

Продовження таблиці 2.17

Бажання самореалізації	63	68.5%	47	63.6%
Прагнення до кар'єрного зростання	38	41.3%	23	31.1%
Бажання набути різноманітного досвіду	35	38%	28	37.8%
Бажання займатися чимось, що приносить задоволення	14	15.2%	11	14.9%
Можливість принести користь суспільству	10	10.9%	17	23%
Бажання підвищити свій соціальний статус	8	8.7%	11	14.9%
Потреба у спілкуванні	5	5.4%	9	12.2%

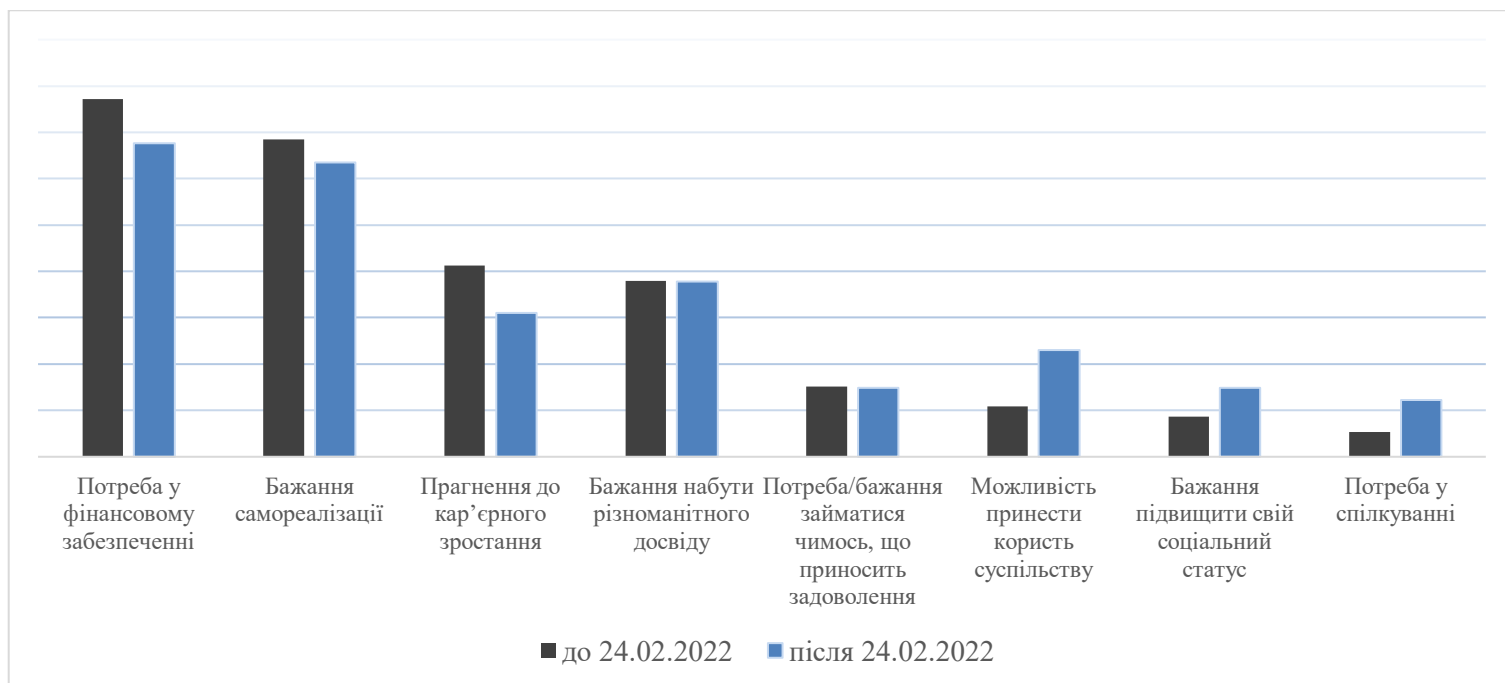

Рис. 2.1. Відповіді респондентів на питання «Що спонукало Вас працевлаштуватися?»

Розглядаючи мотиви працевлаштування з розподілом працевлаштування до і після 24.02.2022, спостерігаються наступні тенденції: респонденти, що працевлаштувалися до 24.02.2022, дещо частіше зазначали про потребу у фінансовому забезпеченні, про прагнення до кар'єрного зростання та про бажання самореалізації; у свою чергу, респонденти, що працевлаштувалися після 24.02.2022, частіше зазначали про можливість принести користь суспільству як мотив працевлаштування, про бажання підвищити свій соціальний статус та про потребу у спілкуванні.

Серед 92 респондентів, які почали працювати до 24.02.2022, 41.3% (38 респондентів) змінювали місце роботи у зв'язку з початком повномасштабної війни. Причини наведено у таблиці 2.18.

Таблиця 2.18

Відповіді респондентів на питання «Що стало причиною зміни місця роботи?»

Причина зміни місця роботи	Кількість респондентів	
	Кількість	Відсоток
Неможливість продовжувати роботу через зміну місця проживання	15	39.5%
Нестабільність компанії	8	21.1%
Скорочення працівників	7	18.4%
Відсутність перспектив кар'єрного зростання	7	18.4%
Бажання змінити професійну сферу	7	18.4%
Незадовільна заробітна плата (не змінилася після 24.02.22)	6	15.8%
Незадовільні умови праці	5	13.2%
Токсичне робоче середовище	3	7.9%
Зниження заробітної плати	1	2.6%

Серед респондентів, які змінювали місце роботи у зв'язку з початком повномасштабної війни, більшість (39.5%) не змогли продовжувати роботу через зміну місця проживання. 8 респондентів (21.1%) вказали, що змінили місце роботи через нестабільність компанії. 7 респондентів (18.4%) підпали під скорочення працівників; 1 респондент (2.6%) — змінив роботу через зниження заробітної плати. Для цих чотирьох причин, доречно описувати зміну місця роботи радше як втрату, тобто повномасштабна війна спричинила втрату місця роботи 23 респондентами (деякі респонденти зазначили про дві причини одночасно). Серед тих, хто змінив роботу після 24.02.2022, 28.9% вказали, що знайти роботу стало складніше, стільки ж респондентів (28.9%) вказали, що процес пошуку роботи не відрізняється від періоду до 24.02.2022.

Респондентам були задані наступні питання: «Чи можете Ви погодитися із твердженням: «Робота допомагає мені справлятися з негативними емоціями, що виникають через повномасштабну війну»?»; «Чи можете Ви погодитися із твердженням: «Робота створює стрес та навантаження, які негативно позначаються на моєму психологічному стані»?» для з'ясування впливу роботи на психо-емоційний стан студентства. Відповіді на зазначені питання наведено у таблицях 2.19 та 2.20.

Таблиця 2.19

Відповіді респондентів на питання «Робота допомагає мені справлятися з негативними емоціями, що виникають через повномасштабну війну»?»

Відповідь	Так	Ні	Важко сказати
Кількість респондентів	71	58	37
	42.8%	34.9%	22.3%

Таблиця 2.20

Відповіді респондентів на питання «Робота створює стрес та навантаження, які негативно позначаються на моєму психологічному стані»?»

Відповідь	Так	Ні	Важко сказати
Кількість респондентів	39	91	36
	23.5%	54.8%	21.7%

Опитане студентство більш схильне стверджувати, що робота допомагає їм справлятися з негативними емоціями, що виникають через повномасштабну війну (42.8% проти 34.9%). Також, респонденти майже у 2 з половиною рази частіше стверджували, що робота не створює їм стресу та навантаження, які негативно позначаються на їхньому психологічному стані (23.5% проти 54.8%).

Останнє питання в анкеті стосувалося легкості/складності поєднання навчання з роботою. Респондентам було запропоновано оцінити свій досвід від 1 до 5, де 1 — дуже легко поєднувати, а 5 — дуже складно (табл. 2.21)

Таблиця 2.21

Оцінка поєднання навчання з роботою

Оцінка	Кількість респондентів	
1	8	4.8%
2	17	10.2%
3	64	38.6%
4	50	30.1%
5	27	16.3%

Найбільш поширеною (38.6%) виявилася оцінка 3, яка передбачає середню складність поєднання навчання з роботою. Другою за поширеністю стала оцінка

4, яка передбачає наявність певних труднощів в поєднанні навчання і роботи. Середнє значення для всіх респондентів — 3.4, тобто, в середньому опитані студенти вважають, що поєднання навчання і роботи доцільніше описати як дещо складний процес.

Серед респондентів, які обрали «Потреба у фінансовому забезпеченні» як мотив працевлаштування, середня оцінка дорівнює 3.6; серед респондентів, які не обрали цей мотив, середня оцінка дорівнює 3 (табл. 2.23)

Таблиця 2.22

**Оцінка поєднання навчання з роботою
(розподіл за мотивом «Потреба у фінансовому забезпеченні»)**

Оцінка	Респонденти, які обрали «Потребу у фінансовому забезпеченні»		Респонденти, які не обрали «Потребу у фінансовому забезпеченні»	
	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток
1	3	2.5%	5	11.3%
2	10	8.3%	7	15.9%
3	46	38.3%	17	38.6%
4	38	31.7%	12	27.3%
5	23	19.1%	3	6.8%

В таблиці 2.23 наведено середні оцінки легкості/складності поєднання навчання з роботою в залежності від кількості годин, що респонденти щотижня витрачають на роботу.

Таблиця 2.23

**Оцінка поєднання навчання з роботою
(розподіл за кількістю годин)**

Кількість годин	Кількість респондентів	Середня оцінка
До 10 годин	17	3.4

Продовження таблиці 2.23

10-20 годин	30	3
20-30 годин	29	3.3
30-40 годин	57	3.42
Більше 40 годин	33	3.9

Респондентів, які працюють менше 10 годин, доволі мало, отже, можливо, їх недостатньо для відображення реальної ситуації. Інші категорії більше наповнені, отже доцільно порівнювати тільки їх. Спостерігається пряма залежність: чим більше годин студент витрачає на роботу щотижня, тим більш складно йому поєднувати навчання з роботою.

Різняться оцінки легкості/складності поєднання навчання з роботою і в залежності від режиму навчання: синхронного чи асинхронного (табл. 2.24). Для респондентів, які зазначили, що у них наразі впроваджений синхронний (або змішаний, де переважає синхронний) формат, середня оцінка дорівнює 3.47; для тих, хто зазначив про асинхронний (або змішаний, де переважає асинхронний) — 3.26; для тих, хто зазначив про повністю асинхронний формат, середня оцінка дорівнює 2.9, яка є найнижчою, отже асинхронний формат дозволяє більш легко поєднувати навчання та роботу. Також середня оцінка легкості/складності поєднання навчання з роботою відрізняється в залежності від зміни місця проживання. Тим респондентам, яким не довелося змінювати місце проживання, поєднання навчання з роботою дається найлегше (середня оцінка 3.3); тим, хто змінили місце проживання всередині країни – дещо складніше (3.46); тим, які переїхали закордон – найскладніше (3.6) (табл. 2.25).

Таблиця 2.24

**Оцінка поєднання навчання з роботою
(розподіл за режимом дистанційного навчання)**

Режим	Кількість респондентів	Середня оцінка
Синхронний	132	3.47
Асинхронний	34	3.26

Таблиця 2.25

**Оцінка поєднання навчання з роботою
(розподіл за місцем проживання)**

Місце проживання	Кількість респондентів	Середня оцінка
Не змінювали місце проживання	65	3.3
Змінили місце проживання всередині країни	63	3.46
Переїхали закордон	38	3.6

Отже, опитані студенти НаУКМА вважають, що повномасштабна війна має негативний вплив на академічну успішність, якість освіти та їхньої мотивації до навчання. Спостерігаються зміни у планах студентів щодо навчання: найпоширенішими є продовження навчання на магістерській програмі та академічна відпустка.

На початку повномасштабної війни, навчання більшою мірою відволікало студентів від психологічних труднощів та створювало менше стресу та навантаження, ніж на період проведення опитування. Отже, доцільно припустити, що освіта в умовах війни виконує функцію морально-психологічної

підтримки, особливо на початкових етапах, коли люди опиняються в ситуації стрімких і непередбачуваних змін.

Опитані студенти, що працевлаштувалися після 24.02.2022, частіше зазначали про можливість принести користь суспільству, бажання підвищити свій соціальний статус та потребу у спілкуванні як мотиви працевлаштування.

Майже чверть респондентів змінили місце роботи у зв'язку з початком повномасштабної війни, найпоширеніша причина – зміна місця проживання. Серед інших причин: нестабільність компанії, скорочення працівників, відсутність перспектив кар'єрного зростання, бажання змінити професійну сферу.

Говорячи про оцінку легкості/складності поєднання навчання з роботою, то можна виділити 3 основні чинники: потреба у фінансовому забезпеченні, робоче навантаження та зміна місця проживання.

ВИСНОВКИ

Воєнний стан — це особливий правовий режим, який тимчасово вводиться в країні або в окремих її регіонах з метою забезпечення безпеки населення та держави під час військових дій або безпосередньої загрози війни.

На основі опрацьованої інформації, виділено організаційні та економічні особливості освіти та праці в умовах воєнного стану. Серед організаційних особливостей освіти: адаптація організації роботи закладів освіти; зміна навчального середовища; активізація академічної мобільності; трансформація процесів вступу до закладів вищої освіти; мобілізація викладацького/студентського складу до військових дій. Економічні особливості освіти включають: скорочення фінансування; залучення міжнародної підтримки. Організаційні особливості праці: корпоративна релокація; гендерна реорганізація посад; зміна територіального розподілу вакансій; мобілізація та бронювання працівників; скорочення працівників. Економічні особливості праці: підвищення державної підтримки; залучення міжнародної підтримки.

Загалом, дослідники виділяють мотиви студентства до працевлаштування, які пов'язані з матеріальною винагородою, комунікацією, професійним та особистісним розвитком та соціально-економічним статусом. В опитуванні були використані наступні мотиви: потреба у забезпеченні фінансової стабільності; бажання самореалізації; потреба у спілкуванні; прагнення до кар'єрного зростання; бажання набути різноманітного досвіду; можливість принести користь суспільству; бажання підвищити свій соціальний статус; потреба/бажання займатися чимось, що приносить задоволення.

У даній роботі опрацьовано міжнародний досвід навчання та працевлаштування в умовах воєнного стану. На прикладі досвіду Великобританії під час Першої світової війни з'ясовано важливість фінансування і розвитку вищої освіти в умовах воєнного стану, адже освіта стає ключовим фактором відновлення країни та її подальшого розвитку після війни. З'ясовано ефекти

війни на освіту та її агентів: порушення відвідуваності занять, скорочення викладачів/вчителів, розвиток демотивації у студентів/учнів, зниження якості викладання та інші. На прикладі Хорватії, яка перебувала у стані війни протягом 1991-1995 років, не було виявлено негативного впливу війни на працевлаштування. З'ясовано також про те, що війна могла мати певний позитивний вплив на працевлаштування студентства, у зв'язку з їх участю у війні та здобуттям перемоги.

У результаті дослідження з'ясовано, що повномасштабна війна має негативний вплив на академічну успішність, якість освіти та мотивацію студентів до навчання. Значна частина респондентів змінили місце роботи у зв'язку з початком повномасштабної війни: найчастіше через неможливість продовжувати роботу через зміну місця проживання; рідше, через нестабільність компанії, скорочення працівників та відсутність перспектив кар'єрного зростання. З'ясовано, що ці респонденти оцінюють процес пошуку роботи після 24.02.2022 як такий, що не змінився, або такий, що став складнішим в однаковій кількості випадків. Середня оцінка легкості/складності поєднання навчання з роботою — 3.4, що свідчить про наявність певних труднощів. На оцінку легкості/складності поєднання навчання з роботою впливають наступні аспекти: присутність/ відсутність потреби у фінансовому забезпеченні, робоче навантаження, режим навчання (синхронний/асинхронний), зміна місця проживання.

Встановлено, що в умовах війни, опитаних студентів найчастіше мотивує до працевлаштування потреба у фінансовому забезпеченні, бажання самореалізації, прагнення до кар'єрного зростання та бажання набути різноманітного досвіду. Однак, виявлено наступну тенденцію: студенти, що працевлаштувалися після 24.02.2022 — удвічі частіше (ніж ті, що працевлаштувалися до 24.02.2022) зазначали про можливість принести користь суспільству та потребу у спілкуванні як мотив до працевлаштування.

Виявлено, що під час повномасштабної війни, навчання відволікає студентів від психологічних труднощів, особливо це проявляється на початковому етапі війни. Також виявлено, що на початковому етапі війни навчання створювало студентам менше стресу, ніж зазвичай. На основі цього висунуто припущення, що освіта в умовах війни виконує функцію морально-психологічної підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Абдрахманова А. В. (2018). Социологические теории мотивации. Режим доступу: https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/58949/1/978-5-91256-403-1_2018_111.pdf
- Бугайченко, К. (2023, 21 березня). Оксен Лісовий — новий міністр освіти України. Що про нього відомо і які виклики стоять перед МОН. Режим доступу: <https://suspihne.media/420738-oksen-lisovij-novij-ministr-osviti-ukraini-so-pro-nogo-vidomo-i-aki-vikliki-stoat-pered-mon/>
- Верещак А. О. (2017). Соціологія праці. Матеріали Міжвузівської наукової конференції «Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє». (сс. 18-20). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗУ.
- Верховна Рада України (2012). Закон України «Про зайнятість населення».
- Верховна Рада України. (2015). Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
- Верховна Рада України. (2022). Закон «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12/conv#Text>
- Гончаренко С. (1997). Український педагогічний словник. Київ: «Либідь».
- Гордійчук, Д., Рихліцький, В. (2022, 14 червня). Знайти роботу під час війни. Як змінився ринок праці в Україні. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/06/14/688116/>
- Гвара медіа. (2022, 27 вересня). Наших студентів намагаються переманити під прикриттям»: як виживають вищі Херсона в окупації? Режим доступу: <https://gwaramedia.com/nashih-studentiv-namagayutsya-peremaniti-pid-prikrittyam-yak-vizhivayut-vishi-hersona-v-okupaczii/>

Державна служба статистики України (2022). Індекс споживчих цін на товари та послуги у 2022 році (до грудня попереднього року). Режим доступу: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2010/ct/is_c/arh_isc/arh_iscgr10_u.html

Державна служба якості освіти України за підтримки ініціативи «Збереження доступу до шкільної освіти». (2023) Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році. Режим доступу: <https://sqe.gov.ua/diyalnist/monitoringovi-doslidzhennya/opituvannya-doslidzhennya-vivchennya-za-2023/>

Державна служба якості освіти України. (2022). Інформаційно аналітична довідка за результатами вивчення Державною службою якості освіти України організації та проведення закладами освіти вступної кампанії в 2022 році (вища та фахова передвища освіта). Режим доступу: <https://sqe.gov.ua/diyalnist/monitoringovi-doslidzhennya/monitoringovi-doslidzhennya-za-2021-rik-2/>

Дія.Бізнес. Business support in wartime. Режим доступу: <https://business.diia.gov.ua/en/wartime>

Європейська Бізнес Асоціація (2023, 3 травня). У 83% компаній є мобілізовані до лав ЗСУ співробітники. Режим доступу: <https://eba.com.ua/u-83-kompanij-ye-mobilizovani-do-lav-zsu-spivrobotnyku/>

Зінченко, М. М., Мостовенко, О. О., Чернявська, Ю. Б. (2023). Втрата робочих місць під час воєнного стану в Україні. Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference «Trends, Theories and Ways of Improving Science» (28 лютого – 3 березня 2023 року) (сс. 104-108). Madrid, Spain: International Science Group.

Кабінет Міністрів України. (2015, 13 жовтня). Постанова «Деякі питання державних вищих навчальних закладів, переміщених з району проведення

антитерористичної операції». Режим доступу:
<https://www.kmu.gov.ua/npas/248633920>

Карпуша, В. Д., Бахрушин, В. Є. [Cedos]. (2022, 30 червня). Вплив війни на вищу освіту в Україні: виклики та перспективи [Відео]. Youtube. Режим доступу:
<https://www.youtube.com/watch?v=0WHET3lhn0k>

Кісь, О. (2015). Жіночі обличчя війни: ключові теми і підходи у західній феміністській історіографії. У Г. Грінченко, К. Кобченко, О. Кісь (наук. ред.), Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства (сс. 15-40). Київ, «АРТ КНИГА».

Кудряшова, В. (2022, 4 листопада). Верховна Рада ухвалила закон про бронювання від мобілізації. Режим доступу: <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-news/332457-verhovna-rada-uhvalila-zakon-pro-bronyuvannya-vid-mobilizatsiyi>

Максименко О. О. (2020). Мотивація студентів при працевлаштуванні. Тези доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасний менеджмент: тенденції, проблеми та перспективи розвитку». (сс. 41-43). Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля.

Міністерство економіки України (2023, 21 березня). Програма релокації підприємств. Режим доступу: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv>

Міністерство освіти і науки України та Інститут освітньої аналітики. (2022). Освіта України в умовах воєнного стану інформативно-аналітичний збірник. Київ. Режим доступу:
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva->

konferencia/2022/Mizhn.serp.n.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analityc.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf

Міністерство освіти і науки України. (2022, 14 травня). МОН: Уряд урегулював питання академічної мобільності. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-uryad-uregulyuvav-pitannya-akademichnoyi-mobilnosti>

Міністерство освіти і науки України. (2022, 21 жовтня). Рішення уряду: студенти окремих категорій будуть переведені на місця державного замовлення. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/rishennya-uryadu-studenti-okremih-kategorij-budut-perevedeni-na-miscya-derzhavnogo-zamovlennya>

Міністерство освіти і науки України. (2022, 4 листопада). Держбюджет на 2023 рік: Видатки на освіту та науку. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/derzhbyudzheth-na-2023-rik-vidatki-na-osvitu-ta-nauku>

Міністерство освіти і науки України. (2023). Освіта під загрозою. Режим доступу: <https://saveschools.in.ua/>

Руденко М. В., Жижко Н. С. (2008). Джон Мейнард Кейнс та його «Загальна теорія зайнятості, відсотка та грошей». Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського. Режим доступу: <http://www.kdu.edu.ua/statti/2008-1/163.pdf>

Сердюк В. Р., Заюков І. В. (2007). Сучасні підходи до професійної підготовки економічно активного населення як складової інноваційного розвитку економіки України. Вінниця: УНІВЕРСУМ.

Соціологічна група «Рейтинг» (2022, 17 жовтня). Вісімнадцяте загальнонаціональне опитування: психологічні маркери війни. Режим

доступу: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/vosemnadcatyy_obschenacion_alnyu_opros_psihologicheskie_markery_voyny_8-9_oktyabrya_2022.html

Суспільне мовлення України (2022, 11 травня). "Бийся, тікай або завмири" — як життя в умовах війни впливає на психоемоційну стабільність людини. Режим доступу: <https://suspilne.media/238315-bijsa-tikaj-abo-zavmri-ak-zitta-v-umovah-vijni-vplivae-na-psihoemocijnu-stabilnist-ludini/>

УНІАН (2022, 8 серпня). На ринку праці зростає кількість вакансій для кандидатів без досвіду роботи – дослідження. Режим доступу: <https://www.unian.ua/economics/other/na-rinku-praci-zrostaye-kilkist-vakansiy-dlya-kandidativ-bez-dosvidu-roboti-doslidzhennya-ostanni-novini-11938425.html>

Фесенко А. М. (2011). Внесок К. Маркса та Ф. Енгельса у становлення соціологічних знань про працю. Наукові праці. Соціологія. 156(144).

Черняк Н. О. (2013). Формування мотивації студентів до навчання у ВНЗ. Проблеми інженерно-педагогічної освіти. №38-39, с. 388-393.

Штундер, І. О. (2022). Ринок праці України в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство, (40).

Cedos. (2022, 6 квітня). Освіта і війна в Україні (24 лютого 2022 – 1 квітня 2022). Режим доступу: <https://cedos.org.ua/researches/osvita-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-1-kvitnya-2022/>

Global Coalition to Protect Education from Attack (2014). Education under attack 2014. Access mode: <https://protectingeducation.org/publication/education-under-attack-2014/>

Gradus Research Company (2022). Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни Росії проти України. Режим доступу: https://gradus.app/documents/311/Gradus_EU_wave_11_UA.pdf

- International Labour Organization (2022, 11 травня). The impact of the Ukraine crisis on the world of work: Initial assessments.
- Kecmanovic, M. (2013). The Short-run Effects of the Croatian War on Education, Employment, and Earnings. *Journal of Conflict Resolution*, 57(6), 991–1010. <https://doi.org/10.1177/0022002712454268>
- Ko, K., & Jun, K.-N. (2015). A Comparative Analysis of Job Motivation and Career Preference of Asian Undergraduate Students. *Public Personnel Management*, 44(2), 192–213. <https://doi.org/10.1177/0091026014559430>
- Osvita.ua. (2021, 6 січня). Синхронне й асинхронне дистанційне навчання. Режим доступу: <http://osvita.ua/school/method/78950/>
- Ryan, R. M., Deci, R. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American psychologist*, 55(1), 68-78.
- Safety Schools Declaration (2015). <https://www.right-to-education.org/resource/safe-schools-declaration>
- Summerfield, D. (1997). The impact of war and atrocity on civilian populations. *Psychological trauma: A developmental approach*, 148-155.
- Taylor, J. (2018). *The Impact of the First World War on British Universities: Emerging from the shadows*. Springer.
- UNICEF (2019). UNICEF welcomes Ukraine’s move to endorse the Safe Schools Declaration. Access mode: <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/unicef-welcomes-ukraines-move-endorse-safe-schools-declaration>
- UNICEF (2020). UNICEF and Ministry of Education and Science Join Efforts to Enhance Security of Schools in Eastern Ukraine. Access mode: <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/unicef-and-ministry-education-and-science-join-efforts-enhance-security-schools>

ДОДАТОК А

Анкета онлайн-опитування студентів НаУКМА щодо навчання та працевлаштування в умовах воєнного стану

ПИТАННЯ-ФІЛЬТР

- 1. Чи працевлаштовані Ви зараз або мали досвід поєднання навчання з роботою?**
 - а) Так
 - б) Ні (завершення опитування)

БЛОК І. СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИЙ

- 1. Ваш вік:** _____
- 2. Ваша стать:**
 - а) Чоловіча
 - б) Жіноча
 - в) Інше
- 3. Чи змінювали Ви місце проживання у зв'язку з початком повномасштабної війни?:**
 - а) Змінив/ла своє місце проживання (всередині країни)
 - в) Переїхав/ла за кордон
 - г) Не змінював/ла місце проживання
- 4. Ваш факультет:**
 - а) ФСНСТ

- б) ФЕН
- в) ФГН
- г) ФІ
- г) ФПвН
- д) ФПрН

5. Рік навчання:

- а) 1 курс
- б) 2 курс
- в) 3 курс
- г) 4 курс
- г) 1 курс магістерської програми
- д) 2 курс магістерської програми

6. Форма навчання:

- а) Бюджет
- б) Контракт

7. Який пункт найбільше відповідає фінансовому становищу вашої родини?

- а) Не вистачає грошей на їжу.
- б) Вистачає грошей на їжу, проте купувати одяг важко.
- в) Вистачає грошей на їжу та одяг, проте не вистачає на те, щоб купувати коштовні речі.
- г) Можемо купувати деякі коштовні речі.

г) Можемо купувати все, що захочемо.

БЛОК 2. НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1. Який режим дистанційного навчання на даний момент впроваджений на Вашому факультеті/спеціальності?

а) Синхронний (відбувається в реальному часі: викладачі та студенти знаходяться в одному онлайн-просторі для взаємодії та обміну інформацією)

б) Асинхронний (викладачі та студенти взаємодіють без прив'язки до конкретного часу, надсилаючи матеріали та завдання через електронні платформи для навчання)

2. Як Ви вважаєте, повномасштабна війна вплинула на вашу академічну успішність?

а) Так, вплинула позитивно

б) Так, вплинула негативно

в) Не вплинула

3. Чи змінилися Ваші плани стосовно навчання у зв'язку з повномасштабною війною?

а) Так (перехід до питання 4)

б) Ні (перехід до питання 5)

4. Що саме змінилося у Ваших планах?

а) Вирішив/ла або планую змінити спеціальність

б) Вирішив/ла або планую взяти академічну відпустку

в) Вирішив/ла або планую змінити заклад вищої освіти

г) Інше: _____

5. Як Ви вважаєте, якість навчання змінилася через воєнний стан?

а) Змінилася в кращу сторону

б) Змінилася в гіршу сторону

в) Не змінилася

6. Чи відчули Ви будь-які зміни у своєму психологічному стані, які можуть бути пов'язані з повномасштабною війною?

а) Ніяких змін (перехід до питання 9)

б) Незначні зміни (перехід до питання 7)

в) Значні зміни (перехід до питання 7)

7. Чи користуєтесь/користувалися Ви психологічною підтримкою від спеціалістів під час повномасштабної війни?

а) Так (перехід до питання 8)

б) Ні (перехід до питання 9)

8. Чи користуєтесь/користувалися Ви психологічною підтримкою в університеті під час повномасштабної війни?

а) Так

б) Ні

9. Чи змінилася ваша мотивація до навчання під час воєнного стану?

а) Покращилася

б) Погіршилася

в) Не змінилася

10. Як навчання впливає на Ваш психологічний стан під час повномасштабної війни?

а) Не впливає

б) Навчання покращує мій психологічний стан

в) Навчання погіршує мій психологічний стан

11. Чи можете Ви погодитися з твердженням: “Наразі навчання відволікає мене від психологічних труднощів, що виникають через повномасштабну війну”?

а) Так

б) Ні

в) Важко сказати

12. Чи можете Ви погодитися з твердженням: “Наразі навчання створює стрес та навантаження, які негативно позначаються на моєму психологічному стані”?

а) Так

б) Ні

в) Важко сказати

13. Чи можете Ви погодитися з твердженням: “На початку повномасштабного вторгнення, навчання відволікало мене від психологічних труднощів, що виникали через повномасштабну війну”?

а) Так

б) Ні

в) Важко сказати

14. Чи можете Ви погодитися з твердженням: “На початку повномасштабного вторгнення, навчання створювало стрес та навантаження, які негативно позначалися на моєму психологічному стані”?

а) Так

б) Ні

в) Важко сказати

БЛОК 3. ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1. Чи працевлаштовані Ви зараз?

а) Так, повна зайнятість

б) Так, неповна зайнятість

в) Ні, не працевлаштований/а

2. Коли Ви почали працювати?

а) до 24.02.2022

б) після 24.02.2022

3. Що спонукало Вас працевлаштуватися (оберіть до 3 варіантів):

а) Потреба у забезпеченні фінансової стабільності

б) Бажання самореалізації

в) Потреба у спілкуванні

г) Прагнення до кар’єрного зростання

- г) Бажання набути різноманітного досвіду
- д) Можливість принести користь суспільству
- е) Бажання підвищити свій соціальний статус
- є) Потреба/бажання займатися чимось, що приносить задоволення

4. Чи змінювали Ви місце роботи у зв'язку з початком повномасштабної війни?

- а) Так (до 5)
- б) Ні (до 7)

5. Що стало причиною зміни місця роботи (виберіть 1-2 варіанти):

- а) Незадовільна заробітна плата (не змінилася після 24.02.22)
- б) Зниження заробітної плати
- в) Нестабільність компанії
- г) Скорочення працівників
- г) Неможливість продовжувати роботу через зміну місця проживання
- д) Відсутність перспектив кар'єрного зростання
- е) Токсичне робоче середовище
- є) Бажання змінити професійну сферу
- ж) Незадовільні умови праці

6. Процес пошуку роботи після 24.02.22, особисто для Вас, відрізняється від процесу до 24.02.22?

- а) Так, після 24.02.22 роботу знайти складніше
- б) Так, після 24.02.22 роботу знайти легше

в) Ні, не відрізняється

г) Важко сказати

7. Скільки годин на тиждень Ви витрачаєте(ли) на роботу?

а) до 10 годин

б) 10-20 годин

в) 20-30 годин

г) 30-40 годин

г) більше 40 годин

8. Чи можете Ви погодитися із твердженням: “Робота допомагає мені справлятися з негативними емоціями, що виникають через повномасштабну війну”?

а) Так

б) Ні

в) Важко сказати

9. Чи можете Ви погодитися із твердженням: “Робота створює стрес та навантаження, які негативно позначаються на моєму психологічному стані”?

а) Так

б) Ні

в) Важко сказати

10. Оцініть, за шкалою від 1 до 5, наскільки легко/складно Вам поєднувати навчання з роботою? (1 - дуже легко, 5 - дуже складно).